

Taalplanning in “Vlaams-België” in de negentiende eeuw : een theoretisch-methodologische verkenning

door

Jetje De GROOF

1. INLEIDING

Het voorliggende artikel is een verslag van *work in progress*. Concrete resultaten kunnen in dit vroege stadium van mijn onderzoek naar taalplanning en taalpolitiek in België nog niet worden voorgelegd. De nadruk wordt bijgevolg gelegd op de theoretische en methodologische moeilijkheden die ik reeds ervaren heb, of die ik verwacht nog te zullen ondervinden tijdens het verdere verloop van mijn studie.

2. ONDERZOEKSCONTEXT EN -MOTIVATIE

In dit hoofdstukje geef ik een schets van de context van mijn research. Ik wijs op het grotere project waarin het kadert. Bovendien schets ik waarom een analyse van taalplanning in België nieuw is en verrassende inzichten belooft.

2.1. *Omkadering van het project*

Mijn onderzoek naar “*Taalplanning en taalpolitiek in Vlaanderen*” kadert in een uitgebreid historisch sociolinguïstisch FWO/VUB-project in verband met de ontwikkeling van het Nederlands in Vlaanderen in de lange negentiende eeuw (1795-1914). Het project wil de intern en extern linguïstische ontwikkeling van het Nederlands tijdens de negentiende eeuw bestuderen en alle domeinen van taalgebruik onderzoeken op basis van de traditionele variabelen van de contemporaine sociolinguïstiek (vgl. Willemyns en Vandenbussche 2000).

Een onderzoek naar taalplanning in België past in dit project in die zin dat een beter inzicht in de verschillende taalplanningsstrate-

gieën die dit land gekend heeft een nieuwe kijk belooft op de taalhistorische en sociolinguïstische ontwikkelingen die de taal in de twintigste eeuw vorm gegeven hebben. Tegelijk kan, door na te gaan of er een correlatie bestaat tussen taalplanningscategorieën en -strategieën enerzijds en de traditionele sociolinguïstische variabelen anderzijds, ook worden onderzocht welke invloed de controversse om de verschillende taalplanningsstrategieën op de linguïstische ontwikkeling heeft gehad.

Een aantal publicaties van andere leden van de afdeling Nederlandse Taalkunde van de VUB zal als uitgangspunt worden gebruikt omdat ze doelgericht zoeken mogelijk maken en zowel methodologisch als praktisch al het pad gedeeltelijk hebben geëffend (Van de Craen en Willemyns 1988; Vandenbussche 1999; Willemyns 1991, 1992, 1995; Willemyns en Haeseryn 1998; Willemyns en Vandenbussche 2000).

2.2. Taalplanning in de lange negentiende eeuw (1795-1914)

De Zuidelijke Nederlanden hebben sinds de Franse annexatie verschillende regimes gekend, die vaak de invoering van een andere taal, vooral dan in de officiële domeinen, met zich meebrachten. Ook het taalgebruik heeft dus een aantal abrupte wendingen gekend en dat heeft telkens aanleiding gegeven tot ingrepen of pogingen tot ingrijpen op het gebied van status- en/of corpusplanning. Interessant is bovendien dat deze initiatieven niet altijd van de overheid zijn uitgegaan maar vaak ook van verenigingen, actiegroepen of zelfs privé-personen.

Omdat de hele waaier van mogelijkheden in België in de afgelopen twee eeuwen aan bod komt, corpus- en statusplanning uitgaande van zowel officiële als niet-officiële instanties, is België een gedroomd werkterrein om de interactie tussen al die aspecten grondig te onderzoeken en de resultaten ervan te evalueren. Die situatie biedt overigens ook een uitstekende gelegenheid om de vele theoretische inzichten i.v.m. taalplanning aan de hand van een casestudy op hun merites te onderzoeken, te meer omdat zowel Belgische als buitenlandse linguïsten tot nog toe verzuimd hebben dat te doen. Het opzet van dit project is bijgevolg zowel theorievormend als theorietoetsend.

De lange negentiende eeuw is op het gebied van taalplanning heel belangrijk geweest. Aanvankelijk was de doelstelling van de voorvechters van het Nederlands (de Vlaamse Beweging) vooral een verbetering van de status en functie van de taal. Door middel

van de eerste taalwetten kreeg het Nederlands een aantal functies terug in het onderwijs, het gerecht en de administratie. De Gelijheidswet, die in 1898 uitgevaardigd werd, bepaalde dat het Nederlands, naast het Frans, erkend werd als officiële taal van België. De status van het Nederlands maakte in de negentiende eeuw m.a.w. een enorme transitie door (Boeva 1994; Lindemans 1988; Van Ginderachter, Witte en Van Velthoven 1998; Willemyns 1992).

Van het feit dat het daarom nodig was de in het Zuiden gesproken variant van het Nederlands uit te bouwen tot een modern communicatiemiddel waren aanvankelijk slechts weinigen zich bewust. Dit illustreert dat in Vlaanderen weinig aandacht geschonken is aan het inzicht dat corpusplanningsinitiatieven het succes van statusplanning ten zeerste kunnen begunstigen. Ook de geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging gaat grotendeels aan dit aspect voorbij.

De vraag blijft bijgevolg bestaan, hoe belangrijk de voor taalplanning zo typische wisselwerking tussen corpus- en statusplanning in deze vroege periode geweest is. Om dit probleem te kunnen oplossen, moeten de historische, politieke, sociale en linguïstische feiten van het Nederlands in België in de negentiende eeuw geanalyseerd worden aan de hand van een taalplanningsparadigma. Alleen op die manier kan een duidelijker beeld gevormd worden van de voorwaarden die in België in de negentiende eeuw gecreëerd zijn en die ervoor gezorgd hebben dat het Nederlands in de twintigste eeuw een "volwaardige" standaardtaal geworden is m.b.t. prestige, status, bruikbaarheid, gebruiksbereidheid en de mate van beheersing en in hoeverre taalplanning bijgedragen heeft tot de ontwikkeling hiervan.

3. TAALPLANNING : THEORETISCHE OVERWEGINGEN

Het verwerken van de theorie rond taalplanning, het begrijpen van de terminologie en het identificeren van de voornaamste discussiepunten binnen deze discipline is een eerste stap naar een volledige beschrijving van taalplanning in Vlaanderen in de negentiende eeuw. Deze achtergrond is cruciaal, omdat ik moet uitgaan van een taalplanningsparadigma om de gegevens van de Belgische situatie te ordenen.

Belangrijk is dat ik deze theoretische en terminologische uiteenzetting als een noodzakelijke achtergrond voor verdere analyse

beschouw, maar dat ze niet dwingend is. De definities zijn werkdefinities, die tijdens mijn onderzoek nog veranderd kunnen worden. De theoretische concepten moeten voortdurend aan de realiteit aangepast worden.

3.1. *Wat is taalplanning?*

Een eerste belangrijke vraag die de onderzoeker van taalplanning zich moet stellen, is wat hij/zij onder taalplanning verstaat. Tot taalplanning reken ik elke bewuste poging tot ingrijpen in de evolutie van een taal.

Toch moet er meteen op gewezen worden dat de afbakening "bewust ingrijpen" niet gemakkelijk geconcretiseerd kan worden. Taalverandering gebeurt in veel gevallen zonder bewust ingrijpen. Vaak is het een moeilijke opgave om de geplande ingreep van de ongeplande te onderscheiden. Bovendien is het niet altijd even makkelijk om te onderscheiden of er al dan niet een ingrijpen is geweest.

Deze distincties moeten nauwkeurig in het oog gehouden worden. Is een bepaalde evolutie in een taal een gevolg van intern of extern linguïstische omstandigheden, of heeft iemand bewust proberen in te grijpen? En indien iemand bewust heeft ingegrepen, blijft nog de vraag naar de graad van bewustzijn. Een belangrijk thema in dit opzicht is, of de planner een ingrijpen in de taal ziet als een directe oplossing voor een probleem, of als een deel van een groter geheel.

Alle veranderingen in de taal zijn een gevolg van linguïstische en sociale keuzes die gemaakt worden (cf. Deumert 2000). De term *planning* illustreert echter dat deze keuze bij taalplanning anders gebeurt dan in gevallen van 'natuurlijke taalverandering'. Bij taalplanning is er een *plan* dat gevolgd moet worden en dat in zijn ideale vorm verschillende stappen inhoudt. In een eerste fase worden er gegevens over de context verzameld, die dan in een tweede fase tot een concreet plan uitgewerkt worden. In een derde fase wordt het plan geïmplementeerd, iets wat voor het slagen van het hele plan vanzelfsprekend van groot belang is. In een vierde fase worden de vorige stappen geëvalueerd (cf. Rubin 1971).

Maar juist op het geplande van taalplanning is in de laatste jaren veel commentaar gegeven. Taalplanning gebeurt in de meeste gevallen niet volgens een rationeel, welbepaald schema. Het is duidelijk dat slechts in zeer weinig gevallen van taalplanning ook werkelijk vier fasen gevolgd worden. Vaak wordt met de imple-

menteringsfase begonnen zonder dat daar enig onderzoek naar de context aan voorafgegaan is. In de recente literatuur is er dan ook een relatief grote consensus om bij *language planning* alle soorten bewust ingrijpen te plaatsen, met het inzicht in het achterhoofd natuurlijk dat dit in meerdere of mindere mate op traditioneel geplande wijze kan gebeuren.

3.2. *Taalplanning versus taalpolitiek?*

De grens tussen taalplanning en taalpolitiek is niet gemakkelijk te trekken. Ook in de taalplanningsliteratuur wordt de afbakening tussen beide begrippen amper verduidelijkt. Ik illustreer :

1) Voor Coulmas (1985) bestaat taalpolitiek uit politieke beslissingen over taal en hun uitwerking. Taal is volgens hem een politiek gegeven, omdat staten onder bepaalde socio-historische omstandigheden taalproblemen hebben. Het begrip taalplanning is 'beprekter' en technischer dan taalpolitiek. Taalplanning is volgens hem de formulering van een op taalverandering gerichte, conceptueel gefundeerde politiek.

2) Voor Calvet (1996) zijn taalplanning en taalpolitiek aanvullende begrippen.

L'action concertée sur les langues peut se ramener au schéma suivant. Soit S1 la situation sociolinguistique initiale, qu'après analyse l'on considère comme non satisfaisante. Soit S2 la situation à laquelle on voudrait aboutir. La définition des différences entre S1 et S2 constitue le champ d'intervention de la *politique linguistique*, et le problème de savoir comment passer de S1 à S2 est le domaine de la *planification linguistique*. (p. 44)

Taalpolitiek is dus het stadium waarin algemene keuzes gemaakt worden. Taalplanning houdt de implementering van deze algemene keuzes in.

3) Haarmann (1988) zegt dat taalpolitiek taalwetgeving omvat en "diese ist der Mantel, unter dem sich Sprachplanung entfalten kann". (p. 1666)

Al deze verschillende definities maken duidelijk in hoeverre beide begrippen met elkaar vervlochten zijn. Toch is het nodig om van een werkbaar onderscheid tussen de twee concepten uit te kunnen gaan. Ik versta onder taalpolitiek die acties die van politieke instanties, zoals de overheid en de politieke partijen, uitgaan. Een belangrijke component van taalpolitiek is de taalwetgeving. Met Haarmann (1988) ben ik van mening dat de taalwetgeving de achtergrond vormt waartegen taalplanning zich ontplooit. Taal-

planning zijn dan alle "bewuste" ingrepen in de taal die niet van de overheid, noch van partijpolitieke instanties uitgaan.

Ik ben er mij van bewust dat dit onderscheid in de realiteit niet altijd even vlot gemaakt zal kunnen worden. Wat doet men bijvoorbeeld met de regeling van de spelling? Hoewel dit aanvankelijk een taalplanningsingrijpen was, werd de spelling uiteindelijk door de overheid d.m.v. een Koninklijk Besluit vastgelegd. Men zou dit bijgevolg als een stukje van de taalwetgeving en dus als een taalpolitieke actie kunnen zien. Maar, hoewel de spelling door de overheid d.m.v. een K.B. bekrachtigd werd en het volgens mijn definitie van taalplanning versus taalpolitiek dus *stricto sensu* taalpolitiek is, heeft de overheid gewoon bekrachtigd wat door andere, niet-politieke instanties voorbereid was. Daarom zie ik dit gebeuren eerder als taalplanning.

De afbakening, zoveel is duidelijk, is niet altijd even gemakkelijk te maken. Ze geldt dan ook alleen als vertrekpunt.

3.3. *Het planningsproces*

Een volgende kwestie is de beschrijving van het planningsproces zelf. Verschillende auteurs hebben zich hiermee beziggehouden. Het schema dat de meeste navolging gekregen heeft, is zeker dat van Haugen (1983), waarbij uitgegaan wordt van een vierstappenmatrix.

1. Taalplanning kan van twee kanten gezien worden : een maatschappelijke en een linguïstische. In het eerste geval spreekt men van *statusplanning* : activiteiten waarbij een bepaalde taal geselecteerd wordt en de procedures om ze te implementeren en te verspreiden in de maatschappij. Dit zijn activiteiten, zo stelt Haugen, die voor het grootste gedeelte taalextern zijn. In het tweede geval spreekt men van *corpusplanning* : de linguïstische beslissingen die noodzakelijk zijn om een bepaalde taal te codificeren en te elaboreren. Deze maatregelen zijn taalintern.
2. Een tweede perspectief van waaruit taalplanning benaderd kan worden is *policy planning* versus *language cultivation*. In het eerste geval bedoelt men basisbeslissingen die de norm van de taal als doel hebben (de selectie en codificatie van een taal). In het tweede geval worden die beslissingen bedoeld die gericht zijn op de uitbreiding van de functie van een taal (de verspreiding van een taal via onderwijs en de functionele ontwikkeling van een taal).

	Form (policy planning)	Function (language cultivation)
Society (status planning)	1. Selection (decision procedures) <ol style="list-style-type: none"> a. Identification of problem b. Allocation of norms 	3. Implementation (educational spread) <ol style="list-style-type: none"> a. Correction procedures b. Evaluation
Language (corpus planning)	2. Codification (standardization procedures) <ol style="list-style-type: none"> a. Graphization b. Grammatication c. Lexication 	4. Elaboration <ol style="list-style-type: none"> a. Terminological modernization b. Stylistic development

Het voordeel van dit schema van Haugen is dat de voor taalplanning zo belangrijke wisselwerking tussen status- en corpusplanning geïncorporeerd wordt. Het is evenwel duidelijk dat dit model, hoewel het een belangrijk hulpmiddel kan zijn om gegevens te analyseren, niet als uitgangspunt beschouwd mag worden. De openvolging van de verschillende fasen kan op een situatie als de Belgische niet toegepast worden. Dit is een gevolg van de specifieke taalcontactsituatie van het Nederlands in België. Er moest in de Zuidelijke Nederlanden eerst d.m.v. de taalwetgeving naar gestreefd worden dat de dialecten door het Nederlands overkoepeld werden, voordat er aan taalplanning gedaan kon worden.

Het schema dient dus als een achtergrond, die door de realiteit van de Belgische taalplanningssituatie voortdurend moet worden aangepast. Bovendien moet erop gewezen worden dat, hoewel de wisselwerking tussen status- en corpusplanning nog steeds een centraal gegeven is in taalplanning, er ondertussen nog andere taalplanningscategorieën geïdentificeerd zijn, die voor de Belgische situatie mogelijk van belang zijn. Ook aan het *power*-aspect van taalplanning, aan de ideologie die vaak achter een taalplanningsingrijpen schuilt, wordt in dit soort modellen te weinig aandacht besteed. Ik kom op deze aspecten later nog terug.

3.4. Soorten taalplanning

De verdeling van taalplanning in verschillende categorieën is in de eerste plaats een theoretische overweging, die methodologisch een grote hulp kan zijn omdat ze de vele verschillende soorten taalplanningsacties enigszins kan ontleden. In de taalplanningsrealiteit lopen de verschillende soorten van taalplanning echter voortdurend door elkaar. De belangrijkste distinctie is zonder enige twijfel die tussen statusplanning en corpusplanning, die door Heinz Kloss (1969) voor het eerst gemaakt werd.

Corpusplanning verwijst naar activiteiten als het vormen van nieuwe termen, de hervorming van de spelling en het aannemen van een nieuw schrijfsysteem, maar ook naar stilistische ontwikkeling en het ontwikkelen van nieuwe terminologieën. Het gaat dus over "the creation of new forms, the modification of old ones, or the selection from alternative forms in a spoken or written code". (Cooper 1989, 31).

Statusplanning is de activiteit waarbij aan bepaalde taalvariëteiten bepaalde functies worden toebedeeld, bijvoorbeeld voertaal in het onderwijs, het gerecht, officiële taal, ... Dit veronderstelt evenwel dat er in een vroeger stadium van statusplanning een consensus bereikt is over welke taal(variëteit) geselecteerd wordt om die functies te vervullen.

Cooper (1989) onderscheidt een derde type taalplanning, namelijk verwervingsplanning (*acquisition planning*). Hiermee worden maatregelen bedoeld die aan de ene kant de mogelijkheid om een taal te leren, uitbreiden (onderricht in de klas, verschaffen van materiaal voor zelfstudie) en aan de andere kant motieven creëren om een taal te leren (kennis van de doeltaal verbinden aan jobkansen of aan de toelating tot een universiteit).

Over de vraag of verwervingsplanning wel een aparte categorie hoort te zijn, bestaat onenigheid. Kaplan (1990), bijvoorbeeld, is tegen het onderbrengen van de taalverwerving in een aparte taalplanningscategorie. Hij erkent dat het onderwijs een belangrijke factor is in het implementeringsstadium van taalplanning en gebruikt hiervoor de term *language in education planning*. Hij betreurt echter dat taalplanning al te vaak volledig naar de onderwijssector gedelegeerd wordt. Daarom is de auteur van oordeel dat in het opstellen van een typologie voor taalplanning, duidelijk gemaakt moet worden dat *language in education planning* ingebed moet zijn in een algemenere vorm van taalplanning.

Hoewel ik inzie dat er discussie kan bestaan over het al dan niet onderbrengen van *acquisition planning* in een aparte categorie, helpt deze theoretische overweging mij niet verder in dit beginstadium van mijn onderzoek. De discussie over de rol van het onderwijs hierin duidt in ieder geval aan dat onderwijs een zeer belangrijke factor is in taalplanning.

Een laatste type taalplanning, namelijk prestigeplanning, is door Haarmann (1988, 1990) onderscheiden. Hij wijst erop dat elke taalplanningsinspanning op een psychologische achtergrond berust en dat deze de sleutel van het langetermijnsucces van een bepaalde planningsactie is. Dit soort planning, hierop wijst Deu-

mert (2000), is vooral nodig wanneer men de functies van een taal die oorspronkelijk in een diglossische situatie de *Low*-functies uitoefende, ook in *High*-functies wil gaan gebruiken. Omdat de vooropgestelde statusverandering dus sociaal acceptabel zou zijn, moet het prestige van de taal verhoogd worden. Prestigeplanning wordt op die manier een vereiste voor statusplanning.

Een probleem hierbij is echter dat prestigeplanning heel dicht bij statusplanning aanleunt. Het is duidelijk dat beide categorieën in sommige gevallen samenvallen. Een functie-uitbreiding van een taal heeft vaak een hoger prestige tot gevolg voor die taal. Maar soms wordt er ook aan het prestige van een taal gewerkt zonder dat er een uitbreiding van de functies plaatsvindt. De veelvuldige verwijzingen naar de "grote Middeleeuwse traditie" van het Nederlands, die terug te vinden zijn in de geschriften van de protagonisten van de vroege Vlaamse Beweging, zijn hier een voorbeeld van. Door te benadrukken dat het Nederlands in vroegere tijden een volwaardige cultuurtaal was in Vlaanderen, door literaire werken uit die tijd uit te geven, hoopte men het prestige van de taal op te vijzelen.

De onderverdeling in vier soorten taalplanning lijkt mij in ieder geval een werkbaar vertrekpunt voor de bespreking van de Belgische situatie. Indien nodig, zullen de theoretische concepten aan de realiteit aangepast worden.

3.5. *Wie plant?*

Een beslissing kan genomen worden door een overheid, door een instituut, maar ook door groepen of individuen. Het niveau waarop een beslissing genomen wordt, heeft niet alleen gevolgen voor de manier waarop een bepaalde taalplanningsmaatregel uitgevoerd kan worden, maar ook voor de aanvaarding ervan (cf. Haarmann 1990). Een overheid heeft een bureaucratisch apparaat tot haar beschikking. Een organisatie zal zich eerder als drukingsgroep moeten uiten om zich hoorbaar te maken.

Weinstein (1979, 1982) heeft dit probleem uitvoerig behandeld en stelt dat de innovaties van individuen (*language strategists*) en groepen van groot belang geweest zijn in verschillende gevallen van taalplanning. Hij legt uit dat indien men geen bureaucratie ter beschikking heeft, de innovatie verspreid moet worden via sociale netwerken. Dit inzicht is in ieder geval belangrijk voor België, omdat daar op alle verschillende manieren aan taalplanning ge-

daan is en het nodig is te begrijpen hoe deze vernieuwingen toch ingang gevonden hebben bij het grote publiek.

3.6. *Micro versus macro : het taalmanagementmodel*

Het *taalmanagementmodel* (Jernudd 1993) is een kritiek op het feit dat taalplanning al te vaak vanuit het perspectief van de besluitvormers beschreven wordt en dat er dus alleen *large-scale* activiteiten besproken worden. Deze andere zienswijze stelt voor om meer nadruk te leggen op de recipiënt, die deze vernieuwingen moet verwerken. Het model probeert uit te leggen hoe taalproblemen ontstaan in het taalgebruik van mensen. Taalmanagement gaat met andere woorden uit van een *bottom-up* perspectief, terwijl taalplanning van een *top-down* perspectief zou uitgaan.

Toch is duidelijk dat in taalplanning zowel *bottom-up* als *top-down* beslissingen van belang zijn. Hoewel een poging tot ingrijpen in de evolutie van een taal vooral mogelijkheden tot welslagen heeft indien ze van elites of counter-elites uitgaat (Cooper 1989), zal een taalplanningsmaatregel vooral succes hebben wanneer de alledaagse taalgebruiker de verandering als nuttig beschouwt in het alledaags taalgebruik. Om te slagen op macro-niveau, moet er m.a.w. ook rekening gehouden worden met lagere niveaus. Haarmann (1990) sluit zich hierbij aan door de interactie tussen individuen als de "testground" voor taalplanning te zien. Taalplanning moet bijgevolg de dagelijkse interactie in het oog houden, wil ze persistent zijn. Omdat juist met de dagelijkse interactie niet al te vaak rekening gehouden wordt, blijft taalplanning dikwijls een laboratoriumproduct.

3.7. *Hidden agenda*

Al deze theoretische overwegingen focussen op het plantechische van taalplanning : welke verschillende fasen zijn er, welke planningscategorieën worden onderscheiden, hoe wordt een planningsmaatregel doorgevoerd. Daardoor verliest men echter een zeer belangrijk element uit het oog, namelijk het feit dat de protagonisten van taalpolitiek en -planning vaak een achterliggende motivatie hebben bij het vormen van een taalpolitiek. Taalplanning wordt niet in een vacuüm uitgevoerd, maar in situaties waarin bepaalde ideologische tegenstellingen het politieke leven beheersen. Daarom mogen de ideologische, *power*-gerelateerde

aspecten van taalplanning niet uit het oog verloren worden (Calvet 1987; Tollefson 1992).

De erkenning dat andere dan linguïstische elementen een rol spelen in het opstellen van een taalpolitiek is zeker niet nieuw. Voor de Belgische situatie is het duidelijk dat ideologische overwegingen in veel gevallen op de eerste plaats gekomen zijn in taalplanning en -politiek.

4. TAALPLANNING IN "VLAANDEREN" IN DE NEGENTIENDE EEUW : SLEUTELTHEMA'S

De thema's die ik in dit hoofdstukje beschrijf, moeten enerzijds thematisch onderzocht worden, zonder echter anderzijds de ideologische overwegingen uit het oog te verliezen. Een belangrijke vraag is ook die naar de aard van het planningsproces. De verschillende stadia van het planningsproces moeten beschreven worden en ook de technieken die aangewend worden om het stadium tussen maatregel en doorvoering te overbruggen, worden onderzocht. Op alle momenten moet de volgende vraag in het achterhoofd blijven: *"What actors attempt to influence what behaviors of which people for what ends under what conditions by what means through what decision-making process with what effect?"* (Cooper 1989, 98)

4.1. Fasering

De taalwetgeving vormt het chronologische kader, waartegen de overige taalplanningsactiviteiten geplaatst worden. Na een periode van actie voor het fysieke behoud van het Nederlands, waarbij de "rijke Middelnederlandse traditie" in het middelpunt stond, ging men meer, vooralsnog beperkte, rechten voor deze taal eisen, wat zou leiden tot de eerste taalwetten. Deze zouden steeds meer in de richting van gelijkheid van het Frans en het Nederlands in "Vlaanderen" evolueren. Er werd dus voor gestreden dat het Nederlands d.m.v. taalwetgeving de overkoepelende standaardtaal van "Vlaanderen" werd. In de negentiende eeuw gold nog het personaliteitsprincipe, wat betekende dat het Nederlands deze rol nog tot in de jaren dertig van de twintigste eeuw met het Frans zou moeten delen.

Tegen deze achtergrond vond de standaardisering van het Nederlands in Vlaanderen plaats. Deze werd echter enorm vertraagd door het hoogoplopende debat tussen voorstanders van een

Noord-Nederlandse norm enerzijds en de mensen die een eigen Zuid-Nederlandse variant bepleitten anderzijds. In beide gevallen ging men daarbij niet alleen van intern linguïstische aspecten, maar ook van ideologische overwegingen uit.

4.2. *Thema's*

4.2.1. De taalwetgeving

De in België bestaande taalwetgeving is één van de meest uitgebreide in haar soort. Ze vormt meteen ook het meest in het oog springende resultaat van taalpolitiek in België. Een exhaustieve beschrijving van hoe het Nederlands in België wettelijk in zijn verschillende functies hersteld is, is noodzakelijk om een relaas over taalplanning compleet te maken.

Het voordeel in het onderzoek naar taalwetgeving is dat er al bijzonder veel literatuur over verschenen is. Niet alleen zijn alle mogelijke wetteksten via primaire lectuur beschikbaar, er is ook veel secundaire literatuur over gepubliceerd (cf. De Rammelaere 1974; De Jonghe 1967; Dosfel 1910; Lindemans 1988; Van Ginderachter, Witte en Van Velthoven 1998).

Een overzicht van de uitgevaardigde wetten volstaat echter niet. Ten eerste moet nagegaan worden hoe die beslissingen op het hoogste niveau, ook op lagere niveaus nageleefd moeten worden. De implementering is dus van groot belang. Sanctionering lijkt hierbij een sleutel tot naleving geweest te zijn in België. Ten tweede moet grondig onderzocht worden hoe de verschillende wetten tot stand gekomen zijn. Op dit niveau komen de politieke tegenstellingen in het negentiende-eeuwse België naar voren. Aanvankelijk was dit vooral de strijd tussen belgicisme en orangisme, maar dit zou snel evolueren naar hoogoplopende woordenwisselingen tussen klerikalen en antiklerikalen. Dit zorgde binnen de verschillende partijen voor problemen voor die leden die zowel Vlaamsgezind als katholiek waren, of zowel Vlaamsgezind als liberaal en die niet goed wisten welke van beide aspecten ze op de eerste plaats moesten stellen. Een derde punt zijn de motivaties die achter deze taalwetgeving gestaan hebben. Het metalinguïstische discours van al wie zich met taalpolitiek bezighield, kan hier veel informatie over bezorgen. Dit laatste kan bovendien beter verklaren hoe de taalpolitici hun eigen acties evalueerden. Zagen zij de taalwetgeving gewoon als een oplossing voor alledaagse problemen, of hadden zij een duidelijk beeld van de mo-

gelijkheden die er in de Zuidelijke Nederlanden op het gebied van taalplanning waren?

4.2.2. De spelling

De poging om de spelling in België, dus na 1830, te regelen, bracht de tegenstellingen tussen particularisme en integrationisme voor het eerst op de voorgrond. De eerste groep wou een aparte, Vlaamse spelling, terwijl de tweede groep zich bij de in Nederland gebruikte spelling wou aansluiten. Het integrationistische standpunt heeft in deze strijd gewonnen, wat niet betekende dat het particularisme van de kaart geveegd werd. Wel werd het particularisme voortaan een oppositionele tendens (Couvreur en Willemyns 1998).

Duidelijk is dat hier ook extralinguïstische factoren in meespeelden. De tegenstelling belgicisme / orangisme speelde zeker een grote rol in de oppositie tussen de particularisten en de integrationisten. Een interessante vraag is bovendien in hoeverre deze oppositie door achterliggende structuren georganiseerd werd. Een verder aspect dat hier onderzocht moet worden, is het planningsproces: welke stappen heeft men ondernomen, alvorens de spelling in een Koninklijk Besluit geregeld werd.

De spelling was het eerste corpusplanningsonderdeel dat door de staat vastgelegd werd. Opmerkelijk is dat het daarna tot een goed stuk in de twintigste eeuw stil zal blijven van de kant van de overheid, waar alle energie op het vormen van een op statusplanning berustende taalwetgeving gericht werd. Wat er met de structuur van de taal moest gebeuren, was niet aan de orde en werd enkel door niet-overheidsinstanties aangekaart.

4.2.3. Het normdebat

Toch hebben taalinterne aangelegenheden steeds in de belangstelling gestaan. Dit werd, zoals net verklaard, duidelijk door de eerste generatie twisten tussen particularisten en integrationisten, die tot een wettelijke regeling van de spelling leidden. De rest van de negentiende eeuw werd gekenmerkt door een normdebat, waarin vooral woordgebruik en stijl aanleiding gaven tot hevige pennen-twisten. De linguïstische inhoud van dit debat moet zonder enige twijfel verder onderzocht worden. Ook hier kwam echter de tegenstelling tussen particularisten en integrationisten de kop opsteken. De eerste groep eiste dat het "Vlaams" ingang zou vinden in het algemeen Nederlands, terwijl de tweede groep bleef ijveren voor een verregaande integratie met het Noorden.

De hevige strijd tussen particularisten en integrationisten illustreert hoezeer zowel maatschappelijke als persoonlijke, emotioneel gestuurde communicatieve problemen aan de basis van taalplanningsinitiatieven in België lagen. Hoewel er duidelijk moeilijkheden op het gebied van woordenschat en stijl waren, ging de discussie zeker niet alleen daarover: ook ideologische geschillen speelden een grote rol.

Door de preoccupatie met deze discussie kwam het enkel tot een beschrijving van de problemen. Tot het vormen van een op corpusplanning gerichte politiek kwam het niet, omdat men nog te veel met de status van het Nederlands bezig was. Hoe de integrationisten dit zagen, wordt in het volgende puntje uitgelegd. De particularisten waren zeer heterogeen in hun bedoelingen. Sommigen streefden naar een zekere invloed van het "Vlaams" op de ontwikkeling van een standaardtaal. Anderen waren geïnspireerd door religieus fundamentalisme, zoals het Gilde Van Sint-Luitgaarde illustreert (cf. Willemys 1995).

4.2.4. De strijd voor de herwaardering van het Nederlands

Vooraf in periodes waarin het Nederlands door de wetgevers in zijn mogelijkheden werd beperkt, waren er pogingen en acties vanuit privé-initiatief voor een (her)waardering van de taal (bv. Vlaamse Beweging). Een eerste belangrijke factor hierin zijn de verschillende organisaties die zich in de strijd wierpen voor een verbetering van de taalwetgeving en de regering op allerlei manieren onder druk probeerden te zetten. Een overzicht hiervan is belangrijk om de context waarin taalplanning gebeurde te begrijpen, maar veel informatie over de eigenlijke evolutie van het Nederlands zal hier niet terug te vinden zijn. Een tweede belangrijk punt is de belangstelling voor de integratie met het Noorden. Men wilde de taaleenheid van Noord en Zuid bewijzen om zo gebruik te kunnen maken van het prestige dat het Nederlands in het Noorden had.

Aan de op- en neergaande belangstelling vanuit het Zuiden voor de taalband met het Noorden, zal hier aandacht worden besteed, evenals aan de respons daarop uit het Noorden. Omdat in de geschiedenis van het integratiestreven een duidelijk verschil in belangstelling kan worden opgemerkt tussen het eerder voor corpusplanning geïnteresseerde Noorden en het meer op statusplanning gefixeerde Zuiden, zal ook het ontstaan en de evolutie van dat debat grondig worden onderzocht. De *Handelingen* van de Nederlandse Congressen lijken mij een goed uitgangspunt om dit onderdeel te onderzoeken. De Vlamingen beschouwden de congressen als een

ideaal middel om de status van het Nederlands in België te verhogen. De Nederlanders zagen de congressen eerder als een gelegenheid om intern linguïstische problemen aan te kaarten. Daarom zijn de congressen aan de ene kant een goed beginpunt om het ontstaan van de band tussen Noord en Zuid te bespreken. Aan de andere kant kwamen er steeds meer congressen waarin taaldebatten een centrale plaats kregen. Aan de hand van deze debatten is het mogelijk een beter beeld van het normdebat te krijgen. Ook problemen m.b.t. het onderwijs werden ter sprake gebracht (Vanacker 1982).

4.2.5. Het onderwijs

Het onderwijs is steeds een belangrijk onderdeel van taalplanning en -politiek geweest. Een grondige studie van de verschillende elementen die door Baldauf en Kaplan (1997) als *language in education planning* aangeduid worden (namelijk de leerplannen, de leerboeken, de opleiding van het personeel, enz.) zal mogelijk meer informatie verschaffen over de invloed van het normdebat op de taalontwikkeling. Toch moet er meteen op gewezen worden dat Vandenbussche (1999) aangetoond heeft dat er op dit terrein niet veel te vinden is.

Wel kan via deze weg mogelijk meer informatie verkregen worden over de implementering van de taalwetgeving inzake onderwijs. Hiervoor moet rekening gehouden worden met de verschillende schoolsystemen in België. Enerzijds zijn er de vrije, katholieke scholen. Anderzijds bestaan er ook openbare, volledig door de staat gesubsidieerde instituten. De implementering van maatregelen en wetgevende richtlijnen hing in de vrije scholen vooral van de bereidwilligheid van de kerkelijke overheid af. Dat betekent echter niet dat er in deze vrije scholen niet aan taalplanning of taalpolitiek gedaan werd. Er was het verzet van de studenten tegen de gebrekkige toepassing van de taalwetgeving. In sommige scholen namen leerkrachten zelf het initiatief om meer aandacht aan het "Vlaams" te schenken. Hierdoor kwamen ze soms in aanvaring met de kerkelijke overheid. Ook in de openbare scholen bestond soms een groot gebrek aan bereidwilligheid om de taalwetgeving door te voeren.

5. BESLUIT

Het is mijn doel een overzicht te creëren van taalplanning en taalpolitiek tijdens de lange negentiende eeuw. De verschillende thema's die ik tijdens mijn inleesperiode heb kunnen identificeren (de taalwetgeving, de spelling, het normdebat, de strijd voor de herwaardering van het Nederlands, het onderwijs), moeten grondig inhoudelijk onderzocht worden. Voor de Belgische situatie is het bovendien duidelijk dat bijna alle taalplanningsacties overschaduwed werden door extern linguïstische overwegingen. De motivatie achter de taalplanningsacties is dan ook van groot belang.

Praktisch betekent dat, dat er veel aandacht geschonken moet worden aan het metalinguïstische discours dat de protagonisten van taalpolitiek en taalplanning in het België van de negentiende eeuw erop nahielden. Dit zal gebeuren aan de hand van origineel bronnenmateriaal. Op die manier kan een duidelijker beeld gevormd worden van wat de *hidden agenda* achter veel taalplanningsacties geweest is.

Zo kan ik een kader scheppen voor onderzoek naar taalplanning in de negentiende eeuw, dat een aantal zaken die tot nog toe onduidelijk waren, kan helpen verklaren. Daaronder versta ik zaken als :

- Het partijpolitieke en maatschappelijke debat over taalplanning.
- De tegenstellingen orangisme / belgicisme, klerikalisme / anti-klerikalisme en hun invloed op taalplanning en taalpolitiek in België.
- In hoeverre liggen maatschappelijke problemen aan de basis van taalplanning en taalpolitiek? In hoeverre komt een taalplanningsingrijpen voort uit persoonlijke, emotioneel gestuurde problemen?
- Het thema bewuste / onbewuste taalverandering. Is een verandering in de taal het gevolg van maatschappelijke processen of van een bewust ingrijpen? Indien dit laatste het geval is, hoe ver gaat dit bewustzijn dan?
- Welke organisatorische structuren zitten er achter de partijpolitieke en de niet-partijpolitieke groepen, die voor taalplanning belangrijk geweest zijn?
- Op plantechisch niveau : hoe ziet het planningsproces eruit (o.a. de totstandkoming), welke strategie wordt gebruikt om dit alles in de praktijk te brengen?

- Hoe en in hoeverre wordt de taalband met het Noorden gebruikt voor taalplanning en taalpolitiek?

Door deze werkwijze te volgen hoop ik niet alleen een beter inzicht te verkrijgen in de Belgische situatie, maar ook in het taalplanningsproces en de achterliggende krachten in het algemeen. Een belangrijk punt is bovendien dat, hoewel ik uitga van de theorie van taalplanning en -politiek, mijn onderzoek zowel theorie-toetsend als theorievormend beoogt te zijn. De theoretische overwegingen uit de taalplanningsliteratuur werken enerzijds ordenend op de informatie over de evolutie van het Nederlands in Vlaanderen. Anderzijds wordt de taalplanningstheorie voortdurend aan de realiteit van het Nederlands in Vlaanderen aangepast.

6. BIBLIOGRAFIE

- Baldauf, R.B. en Kaplan, R.B. (1997). *Language planning: From practice to theory*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Boeva, L. (1994). "Pour les Flamands la même chose." *Hoe de taalgrens ook een sociale grens was*. Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen.
- Calvet, L.-J. (1996). *Les politiques linguistiques*. Parijs: Presses Universitaires de France.
- Cooper, R.L. (1989). *Language planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulmas, F. (1985). *Sprache und Staat. Studien zur Sprachplanung und Sprachkritik*. Berlijn: De Gruyter.
- Couvreur, W. en Willems, R. (1998). Spellingoorlog. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Antwerpen: Lannoo, 2802-2805.
- De Jonghe, A. (1967). *De taalpolitiek van Willem I*. Brugge: Darthet.
- De Rammelaere, L. (1974). *Het ontstaan van de drie eerste taalwetten (1873-1883)*. Gent: Onuitgegeven licentiaatsverhandeling.
- Deumert, A. (2000). Language planning and policy. In: R. Mesthrie, J. Swann, A. Deumert, W.L. Leap (eds.), *Introducing sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 436-452.
- Dosfel, L. (1910). *De Belgische wetten op het gebruik der Nederlandsche Taal voor het volk toegelicht*. Brugge: J. Houdmont-Carbonez.
- Haarmann, H. (1988). Sprachen- und Sprachpolitik. In: U. Ammon, N. Dittmar en J.K. Mattheier (eds.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. Second Volume*. Berlijn: Walter de Gruyter, 1660-1679.
- (1990). Language planning in the light of a general theory of language: A methodological framework. *International Journal of the Sociology of Language* 86, 103-26.

- Haugen, E. (1983). The implementation of corpus planning. Theory and practice. In: J. Cobarrubias en J.A. Fishman (eds.), *Progress in language planning. International perspectives*. Berlijn: Mouton, 269-291.
- Jernudd, B.H. (1993). Language planning from a management perspective: An interpretation of findings. In: E.H. Jahr (ed.), *Language conflict and language planning*. Berlijn, New York: Mouton de Gruyter, 133-142.
- Kaplan, R.B. (1990). Introduction: Language planning in theory and practice. In: R.B. Baldauf en A. Luke (eds.), *Language planning and education in Australasia and the South Pacific*. Clevedon: Multilingual Matters, 3-13.
- Kloss (1969). *Research possibilities on group-bilingualism. A report*. Quebec: International center for research on bilingualism.
- Lindemans, L. (1981). *De taalwetgeving in België*. Leuven: Davidsfonds.
- Rubin, J. (1971). Evaluation and language planning. In: J. Rubin en B.H. Jernudd (eds.), *Can language be planned? Sociolinguistic theory and practice for developing nations*. Honolulu: University Press of Hawaiï, 217-252.
- Tollefson, J.W. (1991). *Planning language, planning inequality. Language policy in the community*. New York: Longman.
- Vanacker, H. (1982). *De "Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen" en de vernederlandsing van het onderwijs*. Gent: Cultureel Documentatiecentrum 't Pand.
- Van de Craen, P. en Willemyns, R. (1988). The standardization of Dutch in Flanders. *International Journal of the Sociology of Language* 73, 45-64.
- Vandenbussche, W. (1999). *Een bijdrage tot de studie van het taalgebruik van de lagere klassen in het 19de-eeuwse Brugge*. Dissertatie: Vrije Universiteit Brussel.
- Van Ginderachter, M., Witte, E., Van Velthoven, H. (1998). Taalpolitiek en wetgeving. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Antwerpen: Lannoo, 2994-3043.
- Weinstein, B. (1979). Language strategists: Redefining political frontiers on the basis of linguistic choices. *World Politics* 31 (3), 344-364.
- (1982). Noah Webster and the diffusion of linguistic innovations for political purposes. *International Journal of the Sociology of Language* 38, 85-109.
- Willemyns, R. (1991). De standaardisering van het Nederlands in Vlaanderen in de 19de eeuw en het eerste "Nederlansch congres". *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, jg. 1991, afl. 1, 1-17.
- (1992). Taalontwikkeling in de Zuidelijke Nederlanden na de politieke scheiding. *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, jg. 1992, afl. 1, 99-115.
- (1995). De tweede generatie West-Vlaamse taalparticularisten. *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, jg. 1995, afl. 2-3, 1-33.

- _ en Haeseryn, R. (1998). Taal. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Antwerpen: Lannoo, 2931-2946.
- _ en Vandenbussche, W. (2000). Historische Sociolinguïstiek: het "Bruggeproject". *Taal en Tongval* 52 (1), 258-276.